

ПОДОЛАННЯ ВНУТРІШНІХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ – ОСНОВА ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Б. Б. Музика, аспірант

Уманський національний університет садівництва

У статті досліджуються внутрішні суперечності, що перешкоджають стійкому розвитку м'ясопродуктового підкомплексу АПК України. Запропоновано їх класифікацію та характеристику. Висвітлено авторське бачення причинно-наслідкових зв'язків, що переводять суперечності у конфліктну економічну поведінку агентів ринку м'яса та м'ясопродуктів. Розроблено пропозиції щодо управлінських рішень, які необхідно застосувати для подолання існуючих суперечностей або зниження гостроти конфліктів породжених ними.

Ключові слова: м'ясопродуктовий підкомплекс, суперечність, конфлікт, сільськогосподарські товаровиробники, монополія, ціна, переробні підприємства, споживач, бюджетне обмеження, міжнародні вимоги.

Постановка завдання. Однією із найважливіших складових агропромислового комплексу України є його м'ясопродуктовий підкомплекс – сукупність галузей сільськогосподарського та промислового виробництва, поєднаних технологічними зв'язками, головним завданням яких є виробництво м'ясної продукції. Важливість повноцінного функціонування та стабільного розвитку даного підкомплексу АПК зумовлена тим, що м'ясо та м'ясопродукти є незамінними у харчуванні людини, а тому входять до переліку базових продовольчих товарів.

Аналіз останніх публікацій. Ретроспективний аналіз, сучасний стан та перспективи виробництва й переробки м'яса, споживання відповідної продукції населенням країни і багато інших питань, пов'язаних із повноцінним розвитком м'ясопродуктового підкомплексу АПК, були і залишаються в центрі уваги українських науковців. Зокрема це праці Андрійчука В. Г., Березвіського П. С., Бойка В. І., Діброви А. Д., Доманчука Д. П., Зубця М. В., Месель-Веселяка М. Я., Мудрака Р. П., Топіхи В. І., Саблука П. Т., Свиноуса І. В., Уланчука В. С. та інших. Однак швидка зміна умов бізнес-середовища, зумовлена трансформаційними перетвореннями

© Музика Б. Б., 2015

в господарському механізмі національної економіки, поглиблення економічної інтеграції України в глобальне середовище та багато інших чинників створюють нові виклики, що часто перешкоджають нормальному функціонуванню та розвитку м'ясопродуктового підкомплексу АПК України, а тому потребують постійної дослідницької уваги.

Мета дослідження – дослідити природу внутрішніх суперечностей м'ясопродуктового підкомплексу АПК України з тим, щоб розробити відповідні пропозиції щодо їх нейтралізації або зменшення гостроти конфліктів зумовлених ними.

Результати досліджень та їх обговорення. Першою ланкою м'ясопродуктового підкомплексу є галузі тваринництва. Вирощуванням худоби та птиці займаються сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства й особисті селянські господарства, від ефективності функціонування яких залежить діяльність підкомплексу в цілому. Переробку тварин здійснюють м'ясопереробні підприємства, а готову продукцію (м'ясо та продукти його переробки) реалізують як самі підприємства, так і торговельні організації. Вони юридично не об'єднані між собою, а взаємовідносини будують на основі купівлі-продажу продукції. Таким чином, м'ясопродуктовий підкомплекс АПК – це добровільне об'єднання суб'єктів господарської діяльності різних сфер в єдиному циклі виробництва сировини, її переробки та доведення до споживачів готової продукції [1, с. 3]. Отже, обмін між продавцями та покупцями в рамках підкомплексу здійснюється на основі добровільності. Остання дозволяє учасникам процесу обміну вибирати варіант з найвищою граничною корисністю, відкинувши ті, які, на їх думку, такою властивістю не володіють. Наявність можливості вибирати чи її відсутність створює умови для компромісної або конфліктної економічної поведінки. Як відмічає Задоя А. О., безконфліктне функціонування економіки спостерігається тоді, коли продавці і покупці в основній своїй масі дотримуються компромісної поведінки. Якщо ж хоча б одна із сторін займає позицію конфліктної поведінки, ситуація в цілому стає конфліктною [2].

Причиною довготривалої руйнівної кризи в м'ясопродуктовому підкомплексі АПК України стали явні та латентні

конфлікти між його учасниками. В. М. Трегобчук справедливо відмітив, що між різними сферами АПК відсутні раціональні організаційно-виробничі взаємозв'язки, взаємобалансовані економічні інтереси. Агропромислове виробництво не розглядалося і поки ще не розглядається як єдиний соціально-економічний процес інтеграції та координації діяльності підприємств і галузей, що здійснюють виробництво, переробку та реалізацію агропродовольчої продукції [3]. Наслідками такого розбалансування стали руйнування сформованих сировинних зон, домінування екстенсивних ресурсозатратних технологій, нестабільна динаміка виробництва відповідної продукції, зростання споживчих цін та скорочення споживання населенням м'яса та м'ясопродуктів [4].

Перша суперечність, яка згодом переросла в конфлікт, стала проявлятися у 90-ті рр. ХХ ст., коли в рамках державних заходів із реформування командно-адміністративної економіки та переходу до ринкової моделі було взято курс на політику вільного ціноутворення. Суперечність полягала у ставленні переробних підприємств до сільськогосподарських товаровиробників-постачальників сировини, як до цілком залежних, а тому другорядних в технологічному ланцюзі. Проявлялося це у заниженні закупівельних цін на продукцію селян, порушенні строків платежів за уже відвантажений товар тощо. Серед причин, що створили можливість для такої недобросовісної політики, можна виділити такі:

1) монопольне становище м'ясопереробних комбінатів:

1.1 м'ясопереробні комбінати – безальтернативний канал збуту для сільськогосподарських підприємств, особливо тих, що реалізують продукцію (у живій вазі) відносно великими партіями;

1.2 м'ясопереробні комбінати користувалися неформальною підтримкою місцевої влади, яка проявлялася у адміністративному тискові на керівників сільськогосподарських підприємств – їх переконували продавати продукцію місцевим (районним) переробним підприємствам. виправдовувалося це необхідністю наповнення місцевого бюджету та збереження робочих місць;

2) відсутність спроб з боку сільськогосподарських товаровиробників скоординувати збутову політику на міжгосподарському рівні через брак досвіду і бажання.

Імпульсом до перетворення суперечності на конфлікт стало досягнення мінімального рівня прийнятності обмінної операції [2], який для сільськогосподарських товаровиробників об'єктивно визначається видатками – витратами на виробництво тваринницької продукції. За умов, коли монопольно низькі закупівельні ціни не забезпечували навіть простого відтворення в галузях м'ясного тваринництва, селяни вдалися до пасивного спротиву – скорочення поголів'я тварин. У результаті сільськогосподарські підприємства майже втратили традиційне джерело поповнення обігових коштів – торгівлю тваринницькою продукцією, м'ясопереробні комбінати втратили традиційні сировинні зони і зазнали збитків через значне скорочення завантаженості виробничих потужностей та зростання транспортних витрат.

Друга суперечність має аналогічну природу, що й перша – різні інтереси продавців та покупців. Проте в даному випадку тип суб'єктів обміну виводить її за рамки м'ясопродуктового підкомплексу – з рівня ринку товарів промислового призначення на рівень ринку товарів кінцевого призначення. Тобто однією стороною обміну є продавці (виробники) м'яса чи м'ясопродуктів, другою – кінцеві споживачі (домогосподарства). І якщо для сільськогосподарських підприємств причиною конфлікту було перевищення витрат виробництва над цінами реалізації, то для домогосподарств причиною конфлікту стали бюджетні обмеження – перехід м'яса та м'ясопродуктів в категорію товарів розкоші. Головними факторами таких змін можна вважати: 1) зниження реальних доходів населення внаслідок системної кризи; 2) зростання збутових, оптових та, як наслідок, роздрібних цін на м'ясо та м'ясопродукти. Вплив дії першого фактора може бути нейтралізований лише в довгостроковому періоді у результаті кількісних та якісних системних змін національного макросередовища. Вплив другого фактора можна пояснити дією двох деструктивних сил. Перша – це застосування як у м'ясному тваринництві, так і

в м'ясопереробній галузі низькопродуктивних ресурсозатратних технологій. Друга – картельні змови на ринку м'яса та м'ясопродуктів.

Третя суперечність – звуження кормової бази для виробництва продукції м'ясного тваринництва. Особливо критичною є ситуація для м'ясного скотарства, яке, крім необхідної частки кормового клину в структурі польової сівозміни, для оптимізації витрат потребує наявності природних та культурних пасовищ. Суперечність переросла в конфлікт у зв'язку із міжгалузевою неконкурентоспроможністю м'ясного скотарства – збиткова галузь не отримуватиме ресурсів, у тому числі і земельних, до того часу, поки рівень доходності в ній не наблизиться хоча б до показника в інших тваринницьких та рослинницьких галузях.

Четверта суперечність. Її дія пов'язана із імплементацією у господарське середовище України правових норм СОТ та ЄС. По-перше, мова йде про набуття чинності Законом України «Про безпеку і якість харчових продуктів», прийнятого на вимогу СОТ для впорядкування торгівлі м'ясною та молочною продукцією на внутрішньому ринку України відповідно до міжнародних стандартів якості. Згідно із вимогами цього документу, забороняється реалізація необробленого молока і сиру домашнього виробництва, а також м'яса тварин подвірного забою на продовольчих ринках. У зв'язку із складною політичною та економічною ситуацією Верховна рада України відтермінувала вступ цього закону у дію, який мав відбутися 1 січня 2015 р. Однак саме по собі відтермінування не є вирішенням проблеми, а лише відкладенням її на майбутнє. По-друге, мова йде про приведення українського законодавства, яке регулює безпечність та якість продовольства, до європейських вимог:

- впровадження на підприємствах України системи забезпечення безпечності харчової продукції відповідно до вимог стандартів **ISO 22000**;

- виконання вимог Регламенту Європейського Парламенту і Ради **178/2002ЄС** від **28** січня **2002** року «Про встановлення загальних принципів та вимог законодавства щодо харчових

продуктів, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та встановлення процедур у галузі безпеки харчових продуктів»;

- виконання вимог Регламенту (ЄС) № **882/2004** Європейського Парламенту і Ради від **29** квітня **2004** року «Про проведення офіційного контролю з метою забезпечення перевірок додержання закону про продукти харчування та фураж і правил, що стосуються здоров'я та благополуччя тварин» [5].

Подолання першої суперечності необхідно пов'язувати зі зміною світогляду як сільськогосподарських товаровиробників, так і промисловців. Перші повинні, нарешті, усвідомити, що досягти ринкового успіху поодиночі, без узгодження спільних заходів у рамках збутової політики неможливо. Єдиним виходом є створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, у даному випадку – збутових. У країнах-членах ЄС через сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи реалізується **70%** продукції, в США, Канаді – **60%**. Переконливим аргументом на користь збутових кооперативів є дані щодо втрат особистих селянських господарств України у **2011-2012** рр. при порівнянні закупівельних цін на м'ясо сплачених посередниками та отриманими через збутові кооперативи – **7,4** млрд грн [6, с. **54, 56**].

Трансформація світогляду промисловців від м'ясопереробної галузі повинна пов'язуватися зі зміною їх цільової орієнтації – перехід від тактичного, короткострокового планування бізнесу до стратегічного, довгострокового. Останнє можна досягти лише при побудові тривалих партнерських стосунків із сільськогосподарськими товаровиробниками на основі взаємоповаги та відповідальності, які є фундаментом надзвичайно важливої неформальної ринкової категорії – довіра до бізнес-партнера. Без цього відродження індустріального великотоварного виробництва тваринницької продукції на базі сільськогосподарських підприємств є проблематичним, якщо взагалі можливим. У власників м'ясопереробних комбінатів є сильний контраргумент щодо необхідності такого відродження – це доступ до імпоротної м'ясної сировини. Проте, якщо говорити про побудову довгострокової ринкової стратегії, то

прив'язувати внутрішнє промислове виробництво до імпортих джерел постачання сировини – це свідомо збільшувати підприємницькі ризики, оскільки динаміка розвинутого внутрішнього ринку є значно стабільнішою порівняно із зовнішніми ринками, які характеризуються підвищеною волатильністю.

Зниження гостроти конфлікту, спричиненого другою суперечністю, уже в короткостроковому періоді можна пов'язувати із посиленням роботи Антимонопольного комітету України. Підстави для цього є [7]. Що ж стосується техніко-технологічного прогресу в м'ясному тваринництві, то його слід розглядати в контексті великотоварного виробництва. Саме на базі великих тваринницьких ферм можна застосовувати сучасні індустріальні технології. Це разом із ефектом масштабу виробництва дозволить якщо не скоротити, то, принаймні, суттєво уповільнити зростання витрат виробництва та забезпечити зростання доходності м'ясних тваринницьких галузей. Під вирішення цієї задачі має спрямовуватися реформування державної аграрної політики. В числі іншого, використання обмежених бюджетних ресурсів для підтримки аграріїв повинне бути не лише адресним, але і відповідати логіці територіальної спеціалізації. Потужним важелем в цьому напрямі слід також розглядати відновлення практики державних замовлень на тваринницьку продукцію з боку Державного матеріального резерву та Аграрного фонду.

Попередження конфлікту, спричиненого четвертою суперечністю, необхідно розглядати насамперед в напрямку приведення до нормативно-правових вимог СОТ і ЄС щодо безпечності тваринницької продукції, яка виробляється в особистих селянських господарствах та реалізується на організованих ринках. Для цього необхідно просувати ідею обслуговуючої кооперації – організацію забійних цехів на кооперативних засадах. Важливо звернути увагу на те, що практично вся маса забоїв тварин здійснюється не селянами, а приватними заготівельниками. Тому технічна і фінансова підтримка центральних та муніципальних органів влади України, канадських та американських проектів (USAIDAgroInvest)

розвитку кооперативного руху в Україні має бути спрямована на обидві групи підприємців – і особисті селянські господарства, і приватних заготівельників.

Висновки:

1. Обмін між продавцями та покупцями в рамках м'ясопродуктового підкомплексу АПК здійснюється на основі добровільності. Наявність можливості вибрати чи її відсутність створює умови для компромісної або конфліктної економічної поведінки;

2. Можна виділити чотири суперечності, які, перейшовши у стадію конфлікту, ускладнюють відновлення м'ясопродуктового підкомплексу АПК України:

- конфлікт між сільськогосподарськими товаровиробниками та переробними підприємствами внаслідок дискримінаційної цінової політики останніх по відношенню до перших;

- конфлікт між продавцями (виробниками) та кінцевими споживачами (домогосподарствами) м'яса та м'ясопродуктів через підвищення цін першими та бюджетні обмеження других;

- звуження кормової бази для виробництва продукції м'ясного тваринництва у зв'язку із міжгалузєвою неконкурентоспроможністю м'ясного скотарства;

- імплементація у господарське середовище України правових норм СОТ та ЄС, які, зокрема, забороняють реалізацію м'яса тварин подвірного забою на продовольчих ринках;

3. Для подолання існуючих суперечностей або зниження гостроти конфліктів, породжених ними, необхідно провести ряд управлінських заходів, які мають носити системний характер, зокрема:

- надання організаційної, технічної, фінансової підтримки центральними та муніципальними органами влади України, міжнародними проектами розвитку кооперативного руху в Україні – створення збутових кооперативів та будівництво забійних цехів на кооперативних засадах;

- посилення роботи Антимонопольного комітету України в напрямку недопущення картельних змов на ринку м'яса та м'ясопродуктів;

- реформування державної аграрної політики в напрямку відродження великотоварного сільськогосподарського виробництва у тваринницькому секторі. Для цього необхідно, щоб використання обмежених бюджетних ресурсів було не лише адресним, але і відповідало логіці територіальної спеціалізації;

- відновлення практики державних замовлень на тваринницьку продукцію з боку Державного матеріального резерву та Аграрного фонду;

- надання центральними та муніципальними органами влади технічних консультацій, юридичної та інформаційної підтримки м'ясопереробним комбінатам, які відроджують практику формування приміських сировинних зон на довгостроковій основі.

Правила відбору адресатів із числа сільськогосподарських товаровиробників, визначення розміру та умов надання їм бюджетної допомоги, техніко-економічне обґрунтування створення збутових кооперативів, кооперативних цехів по забою тварин, удосконалення способів впливу Державного матеріального резерву і Аграрного фонду на цінову динаміку на ринку м'яса та м'ясопродуктів є перспективними напрямками подальших наукових пошуків із досліджуваної тематики.

Список використаних джерел:

1. Месель-Веселяк В. Я. Методичні рекомендації щодо формування регіональних виробництв у м'ясопродуктовому підкомплексі / В. Я. Месель-Веселяк, О. В. Мазуренко. — К. : ННЦ ІАЕ, 2006. — 71 с.
2. Задоя А. О. У пошуках виходу на траєкторію сталого економічного зростання : матеріали колективного обговорення / А. О. Задоя // Економіка України. — 2014. — № 7. — С. 6.
3. Про довгострокову стратегію сталого розвитку агропромислового комплексу / Трегубчук В. М., Пасхавер Б. Й., Юзефович А. Є. та ін. // Економіка АПК. — 2005. — № 7. — С. 3—11.
4. Мудрак Р. П. Чинники цінової динаміки на ринку м'яса та м'ясопродуктів / Р. П. Мудрак // Економіка України. — 2009. — № 9. — С. 67—78.
5. Мудрак Р. П. Продовольчий ринок України: ризики та нові можливості в контексті європейської інтеграції / Р. П. Мудрак // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. — 2014. — Випуск 85. — С. 220.
6. Томич І. Ф. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: початок шляху : практичний посібник / І. Ф. Томич, Р. Я. Корінець, М. П. Гриценко. — К. : ЕДЕЛЬВЕЙС, 2013. — 96 с.
7. Романів Є. В Україні ціни на продовольство диктують 5-10 найбільших компаній [Електронний ресурс] // Експрес. — 2011. — № 8 (5570). — Режим доступу : <http://www.volfoto.inf.ua/pagesi/istomist/statti/2011rik/dm110127/t110203/kazhete/kazhete.htm>

Б. Б. Музыка. Преодоление внутренних противоречий – основа дальнейшего развития мясопродуктового подкомплекса.

В статье исследуются внутренние противоречия, препятствующие устойчивому развитию мясопродуктового подкомплекса АПК Украины. Предложена их классификация и характеристика. Представлено авторское видение причинно-следственных связей, переводящих противоречия в конфликтное экономическое поведение агентов рынка мяса и мясопродуктов. Разработаны предложения относительно управленческих решений, необходимых для преодоления существующих противоречий или снижения остроты конфликтов, порожденных ими.

B. Muzyka. Overcoming internal contradictions is the principle of meat products subcomplex's further development.

In the article internal contradictions that prevent sustainable development of meat products subcomplex of Ukrainian agro-industrial complex are investigated. Their classifications and characteristics are suggested. Discovering of cause-effect relations transferring contradictions in uncooperative economic behavior of meat and meat products price searchers are made. Proposals for management decisions, available for overcoming existing contradictions or reduction in conflicts generated by them are developed.